

Пархомець М. К., доцент кафедри  
економіки, організації і планування в АПК

## **АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ РОЗМІЩЕННЯ МОЛОЧНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ В ЗАХІДНОМУ РЕГІОНІ УКРАЇНИ**

*Розміщення підприємств молочної промисловості в Україні зумовлено спільністю економічного призначення продукції, яка виготовляється для задоволення потреб населення, а також особливостями перероблюваної сировини і властивостями готової продукції.*

*Необхідність задоволення потреб населення в різноманітних молочних продуктах визначає першочергове приближення підприємств молочної промисловості до пунктів споживання. Разом з тим розміщення сировинних зон не завжди співпадає з розміщенням населення, при цьому транспортабельність окремих видів молочної продукції неоднакова. Крім того, неоднакові витрати сировини на одиницю готової продукції, а також термін зберігання окремих її видів, починаючи з моменту виробництва до реалізації. Ось чому транспортабельність молочної продукції, співвідношення обсягів вихідної сировини і готової продукції, зберігання відповідних властивостей продукції при її складуванні чинять визначальний вплив на розміщення окремих виробництв молочної промисловості.*

*Скорочення транспортних витрат на доставку сировини і готової продукції є одним із найважливіших чинників, які визначають раціональне розміщення і розмір підприємств. Раціонального розміщення підприємств молочної промисловості можливо досягти при дотриманні таких основних принципів:*

- приближення промислового виробництва готових продуктів до джерел сировини, паливно-енергетичних та інших ресурсів, районів споживання продукції;*
- розміщення промислових підприємств у всіх економічних регіонах з врахуванням їх комплексного розвитку;*
- пропорційного промислового розвитку всіх районів країни, які входять в окремі регіони на основі спеціалізації промисловості і використання всіх наявних природних ресурсів.*

Виходячи із основних принципів розміщення переробної промисловості АПК та враховуючи властивості готових продуктів, одні підприємства молочної промисловості розміщують біля джерел сировини, а інші – пунктів споживання.

Підприємства першої групи включають маслоробні, сироробні, молочноконсервні заводи та виробників сиру і сметани. На цих підприємствах виробляють продукцію, яка потребує значно більшого обсягу переробленої сировини, ніж обсяг готової продукції. Так, наприклад, витрати сировини на підприємствах молочної промисловості Тернопільщини для виробництва: 1 т масла становлять 22-23 т; 1 т сиру – 9,3-10,3 т; 1 т сухого молока – 8,5 т; 1 т згущеного молока – 2,5 т.; 1 т сметани – 6,5-8,5 т. Отже, транспортні витрати на доставку сировини в багато разів перевищують транспортні витрати на доставку готової продукції. Молочні консерви, сухе молоко, а також сир, масло при відповідних умовах можна довго зберігати в холодильних камерах, базах. Крім того, вони транспортабельні, що дає можливість реалізовувати їх в інші економічні райони.

При розміщенні окремих підприємств цієї групи враховують ряд особливостей. Наприклад, молочноконсервні заводи доцільно розташовувати в районах високої щільності молока, де виробляють цукор, мають джерела палива, води. На виробництво 1 т згущеного молока, наприклад, потрібно 0,5 т цукру, понад 1 т палива, біля 30 т води. При розміщенні заводів сухого і згущеного стерилізованого молока враховують близькість джерел дешевого палива (на 1 т сухого молока витрачається біля 2,8 т умовного палива).

Виробництво деяких видів сирів (швейцарський, алтайський та ін.) розміщують в районах, які мають специфічний склад і властивості молока, зумовлені природнокліматичними умовами і використанням конкретних порід корів.

Підприємства з виробництва цільномолочної продукції, як правило, розміщують в пунктах споживання: в містах, великих промислових центрах і курортних регіонах. Тут виробляють продукцію, тривалість зберігання і реалізації якої обмежується днями або годинами. Значну частину цільномолочної продукції пакують у дрібну скляну тару, маса якої разом з ящиками перевищує масу готового продукту, внаслідок чого транспортування готової продукції обходиться дорожче, ніж доставка сировини.

Разом з цим витрати сировини на деякі цільномолочні продукти (сир і сметану) в декілька разів перевищують масу готової продукції. Ось чому виробляти сир і сметану на міських молочних заводах при великих радіусах завезення молока економічно недоцільно. Доцільніше доставляти ці продукти з районних молочних заводів безпосередньо у торгову мережу.

Розміщення молочної промисловості України в межах регіонів, областей тісно пов'язана з оптимальними розмірами підприємств, спеціалізацією і комбінуванням виробництва. Наприклад, в регіонах з високою щільністю виробництва молока для забезпечення населення невеликих міст цільномолочною продукцією доцільно будувати комбіновані міські молочні заводи, які б виготовляли крім цільномолочної продукції також сир, масло, сухе молоко та ін.

На комбінованих підприємствах досягається економія капітальних вкладів і витрат праці. При цьому деякі транспортні перевитрати компенсуються економією витрат на переробку і більш повне використання молока. Разом з тим в районах з великими сировинними ресурсами, але з невеликою кількістю населення, особливо міського, немає необхідності поряд з молочноконсервними, масло-сироробними підприємствами мати спеціалізовані заводи з виготовлення цільномолочної продукції. У такому випадку раціональніше організовувати спеціалізовані цехи цільномолочної продукції на маслоробних, сироробних або молочноконсервних заводах.

Розміщення виробництв з використанням вторинної сировини зумовлено розміщенням виробництва профілюючих видів продукції (масло, сир). Однак по мірі розвитку техніки, спеціалізованого транспорту створюються умови для кооперативного постачання сировини і переробки її на великих спеціалізованих заводах або в цехах великих маслоробних і сироробних підприємств.

Значна роль у розміщенні підприємств молочної промисловості належить розвитку спеціалізованого транспорту для перевезення сировини і готової продукції. Використання прогресивних видів транспорту дає можливість скоротити тривалість доставки молока і, таким чином, забезпечити підприємства більш свіжим і високоякісним молоком. Поряд з цим прогресивність транспорту віддзеркалюється у скороченні затрат праці і зменшенні вартості перевезення молока і готової продукції.

Для транспортування цільномолочної продукції, сиру, масла застосовують автомобілі з ізотермічними і рефрижераторними кузовами різної вантажопідйомності (від 1 до 3 т, а із напівпричепами до 16т). При збільшенні вантажопідйомності затрати на транспортування продукції зменшуються, що дозволяє збільшити радіус реалізації продукції. З метою підвищення ефективності застосування спеціалізованого транспортування продукції великого значення набуває механізація завантажувально-розвантажувальних робіт.

Аналіз і оцінку раціонального розміщення підприємств молочної промисловості проводять на основі співставлення розміщення населення з розміщенням сировини, виробничих потужностей і виробництва основних видів продукції. Співпадіння цих показників або наближення питомої ваги їх по економічних регіонах, областях у загальних показниках по Україні свідчить про рівномірність розміщення молочної промисловості.

Фактичний стан розміщення молочної промисловості в Західному регіоні України характеризують дані табл. 1. Як видно з таблиці, рівень розвитку молочної промисловості і співвідношення її підгалузей характеризується значною диференціацією, зумовленою особливостями кожної області регіону і в першу чергу мірою забезпечення сировинними ресурсами. Так, спостерігається невідповідність між розміщенням населення, сировинними ресурсами і виробничими потужностями в Закарпатській, Івано-Франківській, Львівській та інших областях.

Наприклад, питома вага чисельності населення у Закарпатській, Львівській та Івано-Франківській областях становить відповідно 13,2%, 27,7 і 14,9%, а сировинні ресурси молока – відповідно 0,9%, 17,0 і 9,5%. Разом з тим у Волинській, Тернопільській і Рівненській областях при питомій вазі чисельності населення 10,8%, 11,8 і 12,1% сировинні ресурси становлять відповідно 26,8%, 20,3 і 19,1%.

Недостатня кількість молока в одних областях і надлишок його в інших зумовили специфіку розміщення окремих підгалузей молочної промисловості. Так, у Львівській та Івано-Франківській областях велику питому вагу займає виробництво транспортабельної продукції: масла – 14,0 і 8,0%, сиру – 9,2 і 18,3% загального обсягу їх виробництва в Західному регіоні України. Недостатньо розподілені виробничі потужності цільномолочної продукції у Івано-Франківській, Закарпатській, Рівненській та Чернівецькій областях.

Надзвичайно гострою проблемою молочної промисловості є забезпечення діючих виробничих потужностей сировиною. Підприємства молочної промисловості Західного регіону України у 2000 р. заготовили в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь лише по 94 ц молока, що становить тільки 14,4% від загального обсягу виробництва (табл. 2). Як видно з таблиці, найменшу кількість молока в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь заготовили підприємства молочної промисловості Закарпатської, Львівської, Івано-Франківської та Чернівецької областей, що становить відповідно 1,3-10% від загального обсягу виробництва.

Найбільше заготовили молока переробні підприємства Волинської (139ц), Рівненської (108ц) та Тернопільської (101 ц) областей, що становить 30,4-20,8% від загального обсягу. Кратне число між найбільшим і найменшим рівнем заготівель молока в регіоні становить 12,6 разів. Значна строкатість в рівнях заготівель молока переробними підприємствами засвідчує про недостатній рівень організаційної роботи по вирішенню даної проблеми. Разом з тим в кожній області є значні невикористані резерви збільшення обсягів заготівель молока, особливо у приватному секторі.

Слід зазначити, що в усіх областях (крім Тернопільської і Волинської) на душу населення виробляється молока значно менше від рекомендованої норми

Таблиця 1

## Розміщення молочної промисловості в Західному регіоні України у 2000 р. в %

| Області                     | Вироблено<br>молока | Заготівлі<br>молока | Чисельність<br>населення |                     | Потужності з виробництва         |       |                 | Промислове виробництво           |       |                 |
|-----------------------------|---------------------|---------------------|--------------------------|---------------------|----------------------------------|-------|-----------------|----------------------------------|-------|-----------------|
|                             |                     |                     | Всього                   | в т. ч.<br>міського | Цільно-<br>молочної<br>продукції | Масла | Сирів<br>жирних | Цільно-<br>молочної<br>продукції | Масла | Сирів<br>жирних |
| Волинська                   | 12,5                | 26,8                | 10,8                     | 11,4                | 13,0                             | 29,9  | 9,6             | 17,6                             | 31,5  | 24,4            |
| Закарпатська                | 9,9                 | 0,9                 | 13,2                     | 10,5                | 8,7                              | 3,2   | 6,2             | 3,8                              | 0,4   | 0,8             |
| Івано-Франківська           | 14,3                | 9,5                 | 14,9                     | 13,1                | 6,4                              | 11,1  | 15,8            | 17,2                             | 8,0   | 18,3            |
| Львівська                   | 28,3                | 17,0                | 27,7                     | 34,3                | 38,2                             | 12,4  | 19,2            | 35,2                             | 14,0  | 9,2             |
| Рівненська                  | 12,0                | 19,1                | 12,1                     | 11,8                | 9,2                              | 13,4  | 14,8            | 8,4                              | 18,6  | 8,4             |
| Тернопільська               | 13,9                | 20,3                | 11,8                     | 10,6                | 13,2                             | 19,5  | 23,4            | 12,5                             | 22,5  | 31,3            |
| Чернівецька                 | 9,1                 | 6,4                 | 9,5                      | 8,3                 | 11,3                             | 10,5  | 11,0            | 5,3                              | 5,0   | 7,6             |
| Всього                      | 100                 | 100                 | 100                      | 100                 | 100                              | 100   | 100             | 100                              | 100   | 100             |
| Частка регіону в Україні, % | 28,8                | 15,7                | 19,1                     | 14,2                | 13,7                             | 14,2  | 23,1            | 10,1                             | 14,3  | 19,6            |

Таблиця 2

**Виробництво молока всіма категоріями господарств і реалізація його підприємствам молочної промисловості Західного регіону України**

| Назва області     | На 100га сільгоспугідь, ц |                                           |                                | На душу населення, кг |                                           |                                |                                  |
|-------------------|---------------------------|-------------------------------------------|--------------------------------|-----------------------|-------------------------------------------|--------------------------------|----------------------------------|
|                   | Вироблено молока          | Заготовлено молока молочною промисловістю | Частка заготовленого молока, % | Вироблено молока      | Заготовлено молока молочною промисловістю | Частка заготовленого молока, % | Спожито молока і молокопродуктів |
| Волинська         | 457                       | 139                                       | 30,4                           | 433                   | 132                                       | 30,5                           | 277                              |
| Закарпатська      | 824                       | 11                                        | 1,3                            | 281                   | 4                                         | 1,4                            | 245                              |
| Івано-Франківська | 976                       | 92                                        | 9,4                            | 359                   | 34                                        | 9,5                            | 305                              |
| Львівська         | 885                       | 76                                        | 8,6                            | 380                   | 33                                        | 8,7                            | 273                              |
| Рівненська        | 474                       | 108                                       | 22,8                           | 367                   | 84                                        | 22,9                           | 252                              |
| Тернопільська     | 485                       | 101                                       | 20,8                           | 437                   | 91                                        | 20,8                           | 297                              |
| Чернівецька       | 717                       | 72                                        | 10,0                           | 357                   | 36                                        | 10,1                           | 253                              |
| Всього по регіону | 655                       | 94                                        | 14,4                           | 372                   | 53                                        | 14,2                           | 273                              |

споживання (390 кг). Це зумовлює товаровиробників у кожній області нарощувати виробництво молока, що дасть змогу збільшити обсяг реалізації його підприємствам молочної промисловості. В результаті цього стає реальним у Закарпатській, Чернівецькій, Івано-Франківській та Львівській областях задовольнити як внутрішні потреби в молоці і молокопродуктах, а в Тернопільській, Волинській та Рівненській – збільшити випуск високотранспортабельної продукції (масло, тверді сири, молочні консерви, сухе знежирене молоко тощо) на експорт.

В областях і районах регіону з недостатніми ресурсами молока потреба в маслі, сирі, молочних консервах повинна задовольнятися шляхом завезення їх з інших районів і областей, де є відповідні природно-економічні умови для розвитку молочного скотарства, збудовані і функціонують заводи з виробництва масла, сиру, молочних консервів тощо.

Для подальшого розвитку молочної промисловості в районах і областях Західної України доцільно виправити наявні недоліки і диспропорції з розміщення виробничих потужностей, особливо виробництва цільномолочної продукції. Обґрунтування розвитку галузі необхідно здійснювати з врахуванням наступних чинників, які визначають ефективність розміщення:

- попиту і пропозиції на продукцію молочної промисловості в цілому по країні і в територіальному розрізі;
- стану і перспективи розвитку сировинних ресурсів молочної промисловості як у громадському, так і приватному секторах районів, областей, регіонів і країни в цілому;
- залучення інвестицій, необхідних для нового будівництва, розширення, реконструкції й модернізації діючих підприємств з метою збільшення асортименту виготовлення конкурентоспроможної продукції та підвищення ефективності функціонування молочної промисловості в умовах переходу до ринку.

*Реалізація основних напрямів удосконалення розміщення підприємств молочної промисловості в Західному регіоні України дасть змогу більш повніше забезпечити внутрішні потреби, збільшити експортні ресурси високотранспортабельної продукції в тих областях, де є потужна сировинна база.*